

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ВИХОВАНЦІВ БРАТСЬКИХ ШКІЛ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день актуальною проблемою сучасної освіти є навчання і виховання молодого покоління. Для освітнього простору особливо важливим є оптимальне поєднання інноваційних ідей з кращими традиціями вітчизняної і світової педагогічної думки. Унікальним часом такого досвіду є період кінця XVI – першої третини XVII ст. – період становлення і розвиток різних братських шкіл у Львові, Києві та інших містах України.

Специфіку розвитку педагогічних ідей в братських школах кінця XVI – першої третини XVII ст. розглянуто в історико-педагогічних працях М. Возняка, Р. Голика, В. Замлинського, Я. Ісаєвич, І. Ісіченка, М. Кашуби, Л. Коби, А. Криловського, І. Крип'кевича, Т. Левченко-Комісаренка, В. Любашенка, М. Мельника, Ф. Науменка, В. Харламповича та ін. Важливими є також праці представників XIX ст. В. Антоновича, М. Булгакова, С. Голуб'єва, І. Каманіна, П. Лебединцева, М. Мухіна й ін.

Особливої уваги заслуговує досвід організації навчально-виховного процесу в братських школах українських земель в XVI – XVIII ст., що й становить *мету* цієї публікації.

Братські школи – це українські національні навчальні заклади в XVI – XVIII ст. Вони почали створюватися у 80-х роках XVI ст.; їх організували й утримували церковні братства з метою зміцнення православ'я. Першу братську школу заснувало Успенське братство у Львові (1586 р.). За її зразком створювалися братські школи в різних містах України. У першій половині XVII ст. братські школи були створені і в деяких селах [7, с. 81]. Дослідниця Л. Коба зазначає: “Ці школи були двох типів: елементарного та підвищеного, які докорінно відрізнялися від інших існуючих шкіл, приміром, протестантських, католицьких, православних монастирських та національних: єврейських, вірменських тощо. Предмети у цих школах викладалися рідною мовою, вивчалася антична література, філософія, розвивалися розумові здібності учнів, певною мірою – демократизація” [6, с. 45-47]. Інформацію про те, як організувався навчальний процес, знаходимо й у Статуті Львівської братської школи, де визначався режим навчальної діяльності учнів, окреслювалося коло їхніх обов'язків, а також учителів, батьків та опікунів. Розглянемо детальніше зміст освіти у школах такого типу на прикладі Львівської братської школи.

Львівська братська школа – це перша братська школа в Україні, заснована близько 1585 р. діячами Львівського братства Ю. та І. Рогатинцями, І. Красовським.

Організація навчального процесу Львівської братської школи зафіксована у Статуті, який став зразком для інших братських шкіл. Статут (“Порядок шкільний” 1591 р.) – пам'ятка української педагогічної думки. Він передбачав демократичні основи організації школи. Так, зокрема, до школи приймали дітей різних станів зі Львова та інших міст і сіл України. Навчання проводилося тодішньою руською (українською) літературною мовою. Вивчали слов'янську, грецьку, латинську мови (риторика, граматики, піїтика), діалектику, а також арифметику, геометрію, астрономію, філософію, богослов'я, музику. Школа була також й осередком розвитку хорового співу та українського шкільного театру. Дослідження каталогів братської бібліотеки свідчать, що в навчальному процесі значну увагу приділяли творам класичних авторів: тут були видання Аристотеля, Овідія, Вергілія, Валерія Максима та ін. У 1591 р. була надрукована греко-слов'янська граматики “Адельфотес”, складена учнями школи і учителем Арсенієм Еласонським [6, с. 45-47].

Про організацію навчально-виховного процесу школи також чітко роз'яснює статут цього закладу, в якому сказано: “о 9-й ранку розпочиналися заняття влітку, зимою вчитель визначав коли розпочинати навчання. У результаті успіхів у класі учень займав певне місце за партою. Якщо хтось із учнів не з'являвся на урок – учитель посилав когось із вихованців з'ясувати причину. Навчальний день починався з молитви, а

потім школярі відповідали домашнє завдання і перевірялися виконані вдома письмові роботи. Після цього вчитель пояснював новий матеріал і видавав учням завдання, щоб вони переписали їх вдома. Іноді урок проходив у формі бесіди чи диспуту. Потім відпочинок. Діти обідали і знову поверталися до школи, виконували і перевіряли домашні завдання один у одного” [8, с. 118-119].

Статут передбачав не тільки режим навчальної діяльності учнів, а й регламентував роботу вчителів, зокрема, за поведінкою вихованців стежили спеціально призначені вихователі або старші вихованці школи.

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує зв'язок братської школи і батьків, які були зафіксовані у статуті. Коли батько приводив сина до школи, то підписував угоду з учителем, де зазначалося, чого школа має навчити учня. Крім того, в угоді визначались і обов'язки батьків чи опікунів – сприяти навчанню та вихованню своєї дитини. Угода підписувалася в присутності двох свідків, найчастіше це були сусіди. Обов'язком батьків була перевірка домашнього завдання.

Найхарактернішою особливістю братської школи з перших днів існування був її всестановий характер. Братчики підкреслювали, що школа заснована “для навчання дітям усіх станів”, “убогих за простибіг (безплатно), а багатих за рівним датком” [4, с. 85].

У 1592 р. за підтримки гетьмана запорозьких козаків Сагайдачного Львівське братство одержало від короля Сигізмунда III право викладати в школі сім вільних наук (граматику, діалектику, риторику, арифметику, геометрію, астрономію, музику). Львівська братська школа не тільки постачала братським школам навчальні посібники, а й готувала для них учителів. Учнів, як правило, ділили на три групи: одні вчилися розпізнавати літери, інші – читати і вчити напам'ять певний навчальний матеріал, треті – міркувати, пояснювати прочитане. Читати і писали вчилися слов'янською мовою. Учнів навіть знайомили зі слов'янською нумерацією [6, с. 46].

Дослідник В. Замлинський у своїй праці про Львівську братську школу відмічає: “У різний час ректорами й учителями тут були: П. Беринда, І. Борецький, Л. і С. Зизані, Г. Дорфеевич, Ф. Касіянович, С. Косов, І. Трофимович-Козловський, В. Ушакевич та ін. Гетьман П. Сагайдачний заповів значні кошти на потреби школи. Цей заклад мав значний вплив на розвиток освіти не лише в Україні, а й у Білорусі, Молдові, Волощині та інших країнах. Вона виховала чимало видатних громадських і культурних діячів. З другої половини XVII ст. занепадала, припинила існування в кінці XVIII ст.” [5, с. 12].

Одним із найяскравіших представників педагогічних ідей Львівської братської школи є Іван (Ов) Борецький. Дослідник життя І. Борецького М. Возняк у своїй книзі зазначає: “Іван Борецький не регламентував науку дітей схоластичним вивченням “граматики богомольного й праведнословного часословія”, як рекомендував Іван Вишенський, а прагнув до того, щоб маленькі українці знали й сім наук визвольних” [2, с. 18]. Таким чином, до вирішення дидактичних питань він підходив з передових позицій свого часу, у дусі принципів педагогіки реалістичного гуманізму. Викладання, яке спирається на досвід, на свідоме засвоєння, передбачає практичну користь від отриманих знань. Він обстоював принципи загальнодоступної національномовної освіти з обов'язковим вивченням класичних дисциплін, зокрема латинської мови. Основною метою виховання й освіти він вважав підготовку людини до активної суспільної діяльності на користь рідного народу.

У своїй праці І. Борецький “Про виховання чад” наголошує на необхідності систематичного виховання дітей з раннього віку, підкреслювалося значення позитивного прикладу дорослих, обов'язку батьків перед суспільством і самими дітьми за їхнє виховання, піддає сумніву твердження про визначення долі людини наперед. Радить батькам віддавати дітей у науку, оскільки наука – джерело всього доброго. Вважає, що виховання треба починати з раннього віку, що навички, прищеплені з дитинства, визначають поведінку людини протягом усього життя. Батькам слід серйозно ставитися до вибору вчителя “ізрядно розумного, не розбійника, не п'яницю і в художстві іскусного”. Вчителів треба поважати й любити не менше, ніж батьків [1, с. 3].

У час, коли Борецький був митрополитом, він строго контролював кошти, що не по цілі використовували (на навчання учнів, а не на будівництво храму) у закладі, які

передав по заповіту у спадок Львівській братській школі гетьман Петро Сагайдачний. У протилежному випадку Іов Борецький погрожував "страшним именем Господа Бога, грозным и справедливым на злых делателей судом Вседержителя". Також, про особливу любов до братчиків яскраво ілюструє факт залишення ставропігіального статусу Львівському братству, хоча в інших школах цей статус було ліквідовано [3, с. 205].

Отже, беручи до уваги попередні дослідження вчених щодо культурно-освітнього простору Львівської братської школи та вплив її ректора Івана Борецького, особливо в 1604-1605 рр., на статут і педагогічні ідеї школи, можна стверджувати про його велику роль у становленні педагогічної думки школи щодо навчання і виховання дітей і ролі співпраці вчителя і батьків дитини у розвитку її здібностей. Тому сучасна школа може взяти на озброєння принципи виховання та навчання і методики, які використовували у Львівській братській школі під час проведення занять.

Зауважимо, що виявлені теоретичні засади в навчанні і вихованні молоді в братській школі Львова можуть бути адаптовані для цілей сучасної освіти, яка повертається до своїх культурних витоків християнської моралі, а це, у свою чергу, спонукає до подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. *Борецький І.* Іже в святых отца нашего Иоанна Златоуста беседа выбрана о воспитанії чад / І. Борецький. – Л., 1609. – 36 с.
2. *Возняк М. С.* О воспитании чад / М. С. Возняк // Пам'ятки братських шкіл на Україні. – К., 1985. – 25 с.
3. *Голубев С.* Киевский митрополит Петр Могила и его духовные сподвижники / С. Голубев. – К. – Т. І. – 559 с.
4. *Ісаєвич Я.* Найстаріші документи про діяльність братств на Україні / Я. Ісаєвич // – К., 1966. – Вип. 2. – С. 12-22.
5. *Коба Л.* Братські школи в Україні : XVI – XVII ст. / Л. А. Коба // Початкова школа. – 1994. – № 11. – С. 45-47.
6. Радянська енциклопедія історії України. – К., 1971. – Т. 3 – 375 с.
7. ЦДІАУЛ. Ф. 129. Оп. 1. Спр. 68. "Альбом" Львівського Ставропігійського братства (рукопис у збірці ЛІМ), – Арк. 22-39. Публікація: MCS. – С. 603.
8. *Diplomata Statutaria.* Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского братства. – Л., 1886. – Т. 1. – 215 с.

Олеся Погрібняк

ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ВИХОВАНЦІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (1700-1786 РР.)

Праця споконвіків слугувала джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психічного розвитку особистості. Упродовж багатовікової історії людства саме трудова діяльність була ключовим фактором усебічного розвитку особистості, формування її найкращих вольових і морально-психічних якостей (працьовитості, цілеспрямованості, наполегливості, самостійності, принциповості, відповідальності тощо). Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці, без неї вона деградує, а будь-які спроби уникнути продуктивної діяльності зумовлюють негаразди для особистості зокрема і суспільства загалом. Необхідність формування в підростаючого покоління психологічної готовності до праці визначає мету трудового виховання.

У сучасному українському педагогічному словникові поняття «трудова виховання» визначається як "система виховних впливів, яка передбачає залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку до трудової діяльності" [1, с. 335]. Трудове виховання виступає важливим фактором підготовки учнів до самостійного життя та активної продуктивної праці.

Основними завданнями трудового виховання сучасні вітчизняні педагоги (А. Кузьмінський, В. Омеляненко та ін.) називають: